

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9:343.353(477+4)
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2024.13>

Є. В. Михайловська

orcid.org/0000-0001-6814-8843

*доктор філософії за спеціальністю 081 Право,
заступник завідувача кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

П. О. Гнілокозова

orcid.org/0009-0009-6942-0488

*студентка III курсу
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ

Вступ. Відповідно до статті 19 Конституції України, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи зобов'язані здійснювати свою діяльність виключно на основі, у межах повноважень та у порядку, визначеному Конституцією та законами України [1]. Зловживання владою посадовими особами становить серйозну загрозу для демократичних цінностей, принципів верховенства права та стабільності правової держави. Це явище сприяє корупції, порушенню прав людини, зниженню довіри громадян до державних інституцій та втраті міжнародного авторитету країни.

Відсутність дієвих механізмів контролю та відповідальності за перевищення службових повноважень ускладнює реалізацію завдань публічного управління, що негативно позначається на соціально-економічному розвитку держави.

У сучасних умовах публічного адміністрування адміністративне право відіграє ключову роль у забезпеченні законності та правопорядку. Інститут адміністративної відповідальності є одним із найважливіших правових інструментів протидії зловживанням владою, застосування цього інституту дозволяє забезпечувати баланс між захистом прав громадян та дотриманням загальних правил, які регулюють суспільні відносини. Однак сучасні виклики вимагають удосконалення механізмів адміністративної відповідальності та їхньої адаптації до європейських стандартів.

Постановка проблеми. Незважаючи на наявність нормативного регулювання адміністративної відповідальності посадових осіб, у практиці

спостерігається низка проблем, зокрема, це стосується розмитості правового статусу посадових осіб, недостатньої ефективності механізмів притягнення їх до відповідальності, а також недоліків у забезпеченні справедливого судового розгляду. Слабкість превентивних заходів та неефективність контролю за виконанням службових обов'язків створюють передумови для системного зловживання владою та безкарності.

У контексті євроінтеграції України особливого значення набуває гармонізація адміністративного законодавства з правовими стандартами Європейського Союзу, що вимагає переосмислення підходів до забезпечення прозорості адміністративних процедур, інтеграції антикорупційних механізмів, а також посилення підзвітності посадових осіб.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти проблематики адміністративної відповідальності посадових осіб за перевищення службових повноважень досліджували такі науковці, як: С. О. Бандура, О. А. Банчук, С. В. Ващенко, І. С. Гриценко, О. О. Губанов, В. В. Гуменюк, С. С. Єсімов, І. І. Комарницька, М. В. Ковалів, І. В. Міщук, О. І. Остапенко та інші, водночас тема залишається актуальною для подальшого вивчення, особливо в контексті сучасних викликів правозастосування в Україні та євроінтеграційних процесів.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей адміністративної відповідальності посадових осіб за перевищення службових повноважень у правових системах України та країн Європей-

ського Союзу, зокрема Греції, Болгарії, Іспанії та Румунії, а також у розкритті механізмів, спрямованих на забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності публічного управління в зазначених правових контекстах.

Виклад основного матеріалу статті. Зловживання владою підриває довіру громадян до державних інституцій, сприяє корупції та порушує права людини, що, в свою чергу, негативно впливає на політичну стабільність і соціально-економічний розвиток країни. Такі дії створюють умови для нерівності, посилення соціальної напруги та втрати міжнародного авторитету держави. Відсутність належного контролю і відповідальності посадових осіб за перевищення службових повноважень може призвести до системного зловживання владою, поглиблення правового нігілізму серед населення та поширення безкарності, що перешкоджає побудові правової держави та суспільства, заснованого на верховенстві права.

Міщук І. В. зазначає «що адміністративне право загалом, і, зокрема, такий його інститут як адміністративна відповідальність є важливими засобами забезпечення верховенства права й правопорядку в державі. При цьому, що стосується інституту адміністративної відповідальності, то вказаний вид відповідальності належить до системи юридичної відповідальності і є правовою формою реакції держави на різного роду адміністративні делікти» [2, с. 94].

Адміністративна відповідальність відповідно до українського законодавства – це відповідальність за вчинення адміністративного проступку (правопорушення) [3, с. 509].

Гриценко І. С. стверджує, що: «адміністративна відповідальність є різновидом правової відповідальності, тобто, це форма негативного реагування із боку держави, її компетентних органів на певну категорію протиправних дій (адміністративних проступків), згідно із якою, особи, що скоїли такі правопорушення, повинні нести відповідальність за свої неправомірні дії та понести покарання у встановленому законом порядку» [4, с. 45].

Комарницька І. І. визначає адміністративну відповідальність як: різновид правової відповідальності, що полягає у застосуванні уповноваженими органами чи посадовими особами адміністративних стягнень до фізичних або юридичних осіб за вчинення адміністративних проступків [5, с. 167].

Адміністративне право, зокрема інститут адміністративної відповідальності, відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства права, стабільності та правопорядку в державі. Адміністративна відповідальність, як частина системи юридичної відповідальності, виконує важливу

функцію у формуванні правової поведінки, запобіганні адміністративним правопорушенням та реагуванні на них з боку держави, що забезпечує баланс між захистом прав і свобод громадян та необхідністю дотримання загальних правил і норм, що регулюють публічне управління та суспільні відносини.

Ващенко С. В. інтерпретує адміністративну відповідальність посадових осіб, як різновид юридичної відповідальності фізичних осіб за невиконання та порушення встановлених правил як безпосередньо, так і через протиправні дії підлеглих осіб, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків, це негативна реакція держави через уповноважені органи або посадових осіб на протиправну поведінку та недбалість осіб, які обіймають керівні посади в державних органах, інших державних службовців, яким законом та іншими нормативними актами доручено здійснення організаційно-розпорядчих функцій у сфері державного управління [6, с. 109–117].

Адміністративна відповідальність посадових осіб є важливим елементом системи юридичної відповідальності, спрямованим на забезпечення законності, дисципліни та ефективності державного управління. Ця форма відповідальності передбачає притягнення посадових осіб до відповідальності за невиконання чи порушення встановлених правил, у тому числі через недбалість або протиправні дії підлеглих, за які вони несуть контрольну та організаційну відповідальність. Реакція держави через уповноважені органи або посадових осіб на такі порушення є механізмом підтримки правопорядку та забезпечення належного виконання службових обов'язків у сфері публічного управління.

Поняття посадової особи охоплює публічних службовців, але не обмежується лише ними. Визначення посадової особи міститься у ст. 364 Кримінального кодексу України [7], а також у спеціальних законах.

Аналіз положень спеціальної частини Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [8] свідчить про те, що публічні службовці нечасто виступають окремою категорією спеціальних суб'єктів адміністративної відповідальності. Це зумовлено тим, що більшість адміністративних правопорушень, які можуть бути вчинені публічними службовцями через їхній особливий правовий статус, класифікуються як порушення, характерні для посадових осіб.

Адміністративні правопорушення, пов'язані з посадовою діяльністю, мають специфічний характер і безпосередньо стосуються виконання службових обов'язків, що впливають із особливостей правового статусу публічних службовців. Наприклад, стаття 172-6 КУпАП [8], встановлює відповідальність за порушення вимог

фінансового контролю, що полягає у неподанні або поданні недостовірних відомостей у деклараціях про доходи. Це правопорушення відображає необхідність забезпечення прозорості та доброчесності серед публічних службовців.

Крім того, стаття 188-46 КУпАП [8], регламентує відповідальність за невиконання законних вимог або приписів Національного агентства з питань запобігання корупції. Ця норма спрямована на дотримання публічними службовцями антикорупційного законодавства, яке є важливим елементом їхніх службових обов'язків.

Ще одним прикладом є стаття 212-2 КУпАП [8], яка передбачає адміністративну відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю. Це правопорушення виникає через неналежне виконання обов'язків щодо збереження інформації, що становить державну таємницю, і прямо пов'язане з професійною діяльністю посадових осіб.

Водночас публічні службовці можуть вчиняти і загальні адміністративні правопорушення, наприклад, порушення правил дорожнього руху. У таких випадках вони розглядаються як звичайні фізичні особи, а не як спеціальні суб'єкти адміністративної відповідальності.

Адміністративна відповідальність публічних службовців тісно пов'язана з їхнім особливим правовим статусом та специфікою службових обов'язків. Більшість порушень класифікуються як посадові правопорушення, що підкреслює важливість дотримання законодавчих вимог у сфері державного управління. Водночас можливість притягнення публічних службовців до відповідальності за загальні адміністративні правопорушення вказує на універсальність адміністративного законодавства і рівність усіх перед законом.

У сучасному адміністративному праві України та країн Європейського Союзу простежується низка схожих рис, які стосуються інституту адміністративної відповідальності посадових осіб за перевищення службових повноважень, серед яких можна виділити такі ключові аспекти, як: нормативну базу та законодавчі стандарти; засоби здійснення контролю; принципи пропорційності та справедливості; захист прав та гарантії для посадовців.

Нормативна база та законодавчі стандарти. В Україні адміністративна відповідальність регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [8]. У країнах ЄС існують національні законодавчі акти, які встановлюють відповідальність посадових осіб за перевищення повноважень, а також враховуються загальні принципи права ЄС.

Засоби здійснення контролю. Обидві системи використовують механізми контролю, такі як

внутрішні службові розслідування, аудиторські перевірки та залучення незалежних органів для забезпечення належного виконання службових обов'язків посадовими особами.

Принципи пропорційності та справедливості. Як в Україні, так і в країнах ЄС, застосування адміністративних санкцій базується на принципах пропорційності та справедливості, що передбачає відповідність покарання ступеню порушення та його впливу на суспільство.

Захист прав та гарантії для посадовців. В обох правових системах забезпечується право посадових осіб на захист, включаючи можливість оскарження рішень та право на справедливий судовий розгляд [9]. Попри різні правові системи та культурні контексти, Україна та країни ЄС демонструють спільне прагнення до зміцнення принципів верховенства права, прозорості й підзвітності у сфері публічного управління.

У процесі гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу особливе значення має вдосконалення механізмів адміністративної відповідальності посадових осіб за перевищення службових повноважень [10, 11, 12]. Ефективна система відповідальності є ключовим інструментом забезпечення прозорості, доброчесності та підзвітності у сфері публічного управління. Досвід країн ЄС, зокрема Греції, Болгарії, Іспанії та Румунії, пропонує низку практик, які можуть бути використані в Україні для посилення правового регулювання цієї сфери.

Одним із першочергових напрямів є запровадження чіткої системи визначення функцій, прав і обов'язків посадових осіб (Греція), що дозволить уникнути розмитості повноважень і зменшити ризики зловживання службовим становищем. Важливою складовою також є інтеграція антикорупційних механізмів і посилення аудиту (Румунія), що сприятиме підвищенню ефективності виявлення та кваліфікації порушень.

Принцип прозорості адміністративних процедур (Греція, Іспанія) забезпечить доступ громадськості до інформації про управлінські рішення, а запровадження електронних платформ для моніторингу діяльності посадових осіб (Іспанія) дозволить оптимізувати контроль за виконанням службових обов'язків і зменшити ризики уникнення відповідальності.

Посилення координації між контрольними органами через створення централізованого наглядового органу (Болгарія) сприятиме ефективнішому притягненню посадових осіб до відповідальності за перевищення повноважень. Водночас введення принципу пропорційності адміністративних санкцій (Греція, Болгарія) дозволить адаптувати покарання до тяжкості порушення, забезпечуючи справедливість і ефективність правозастосування.

Забезпечення механізмів оскарження адміністративних рішень через суди (Греція, Румунія) гарантуватиме дотримання прав посадових осіб, а регулярне навчання службовців за участю міжнародних експертів (Іспанія) підвищить рівень обізнаності про сучасні стандарти відповідальності.

Таким чином, адаптація найкращих практик країн ЄС до українських реалій сприятиме зміцненню правових основ адміністративної відповідальності посадових осіб за перевищення службових повноважень, що є важливим кроком на шляху до інтеграції України в європейський правовий простір.

Висновки. Адміністративна відповідальність посадових осіб за перевищення службових повноважень є важливим інструментом забезпечення верховенства права, стабільності та ефективності державного управління. Аналіз українського законодавства та практик країн Європейського Союзу, зокрема Греції, Болгарії, Іспанії та Румунії, свідчить про наявність спільних рис та ефективних підходів, які можуть бути адаптовані до українських умов.

Зокрема, вдосконалення механізмів адміністративної відповідальності має базуватися на чіткому визначенні обов'язків посадових осіб, інтеграції сучасних антикорупційних механізмів, запровадженні прозорих процедур прийняття рішень та використанні електронних платформ для моніторингу. Упровадження принципу пропорційності покарань та створення ефективних механізмів оскарження адміністративних рішень сприятиме зміцненню довіри до державних інституцій. Регулярне навчання посадовців за європейськими стандартами дозволить підвищити їхню компетентність та рівень відповідальності.

Адаптація найкращих європейських практик до українського законодавства дозволить забезпечити належну підзвітність посадових осіб, мінімізувати ризики зловживання владою та посилити довіру громадян до публічного управління. Ці зміни є важливими як у контексті євроінтеграції України, так і для побудови стійкої та ефективної системи публічного управління.

Література

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 20 лист. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
2. Mishchuk, I. Institute of administrative responsibility in the law of the European Union countries. *Scientific Works of National Aviation University. Series: Law Journal "Air and Space Law"*, 2(67), 2023. P 93–100. URL: [https://jrnл.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/17848](https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/17848)
3. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. / Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін.; вид. 2-е, доп. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.

4. Гриценко І. С. Формування наукових поглядів щодо інституту адміністративної відповідальності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. № 1. 2008. С. 45-50.

5. Комарницька І. І. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. № 18. Львів. 2018. С. 165–170.

6. Ващенко С.В. Адміністративна відповідальність посадових осіб: особливості її застосування та проблеми вдосконалення в законодавстві України. *Вісник ЗІ МВС України*. № 2. 2001. С. 109-117.

7. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 20 лист. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X: станом на 20 лист. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n3808>

9. Адміністративно-правові засади адміністративного права України та країн-учасниць ЄС (Греції, Болгарії, Іспанії, Румунії). Порівняльно-правовий аналіз : монографія / С.О. Бандура. НДІ публ. права. Херсон: Гельветика, 2019. 155 с.

10. Банчук О.А. Адміністративно-деліктне законодавство в європейських державах і пропозиції щодо його реформування в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 183–185.

11. Губанов О. О. Юридичної відповідальності публічних службовців: сучасний стан та перспективи адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Екологічне право України*. № 1–2. 2016. С. 92–95. URL:

12. Гуменюк В. В. Гармонізація та уніфікація законодавства України відповідно до стандартів Європейського Союзу. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)*. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 74–76.

Анотація

Михайловська Є. В., Гнілокозова П. О. Щодо особливостей адміністративної відповідальності посадових осіб за перевищення службових повноважень в Україні та країнах Євросоюзу. – Стаття.

У статті проаналізовано проблематику адміністративної відповідальності посадових осіб за перевищення службових повноважень в Україні та країнах Європейського Союзу (Греція, Болгарія, Іспанія, Румунія). Досліджено теоретичні та практичні аспекти правового регулювання інституту адміністративної відповідальності, що має особливе значення в умовах сучасних викликів публічного управління та євроінтеграційних процесів. Зосереджено увагу на нормативній базі, принципах пропорційності та справедливості, механізмах контролю, а також на особливостях захисту прав посадових осіб.

Розкрито сутність адміністративної відповідальності як інструмента забезпечення законності, дисципліни та ефективності у сфері державного управління. Виявлено ключові проблеми, зокрема недосконалість механізмів притягнення посадових осіб до відповідальності, розмитість їх правового статусу та неефективність превентивних заходів. Обґрунтовано необхідність адаптації українського законодавства до європейських стандартів у частині посилення прозорості адміністративних процедур, впровадження

сучасних антикорупційних механізмів, таких як автоматизовані платформи для моніторингу службової діяльності, та забезпечення права на оскарження рішень.

На основі досвіду країн ЄС запропоновано конкретні підходи до вдосконалення системи адміністративної відповідальності в Україні: запровадження чіткої системи визначення повноважень посадових осіб, створення централізованого наглядового органу, удосконалення процедури застосування адміністративних санкцій відповідно до принципу пропорційності. Використання найкращих практик країн ЄС дозволить зменшити ризики зловживання владою, підвищити ефективність державного управління та зміцнити довіру громадян до публічних інституцій.

Зазначено, що гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами є необхідною умовою для формування прозорої, підзвітної та ефективної системи публічного управління в Україні.

Ключові слова: інститут адміністративної відповідальності, адміністративна відповідальність посадових осіб, перевищення службових повноважень, публічне управління, євроінтеграція, країни Європейського Союзу

Summary

Mykhailovska Ye. V., Gnilokozova P. O. On the peculiarities of administrative liability of officials for abuse of power in Ukraine and the EU countries. – Article.

The article analyzes the issues of administrative liability of officials for abuse of office in Ukraine and the European Union (Greece, Bulgaria, Spain, and Romania). The author examines the theoretical and practical aspects of legal regulation of the institution

of administrative liability, which is of particular importance in the context of modern challenges of public administration and European integration processes. The author focuses on the regulatory framework, principles of proportionality and fairness, control mechanisms, and peculiarities of protection of the rights of officials.

The essence of administrative liability as a tool for ensuring legality, discipline and efficiency in public administration is revealed. The author identifies key problems, in particular, imperfect mechanisms of bringing officials to justice, blurring of their legal status, and ineffectiveness of preventive measures. The author substantiates the need to adapt Ukrainian legislation to European standards in terms of enhancing the transparency of administrative procedures, introducing modern anti-corruption mechanisms, such as automated platforms for monitoring official activities, and ensuring the right to appeal decisions.

Based on the experience of EU countries, the author proposes specific approaches to improving the system of administrative liability in Ukraine: introducing a clear system for determining the powers of officials, creating a centralized supervisory body, and improving the procedure for applying administrative sanctions in accordance with the principle of proportionality. The use of the best practices of the EU countries will reduce the risks of abuse of power, increase the efficiency of public administration and strengthen public trust in public institutions.

It is noted that harmonization of Ukrainian legislation with European standards is a prerequisite for the formation of a transparent, accountable and efficient public administration system in Ukraine.

Key words: institute of administrative liability, administrative liability of officials, abuse of office, public administration, European integration, European Union countries.